

Huszár Tibor

Kádár

A hatalom éve i
1956–1989

CORVINA

Huszár Tibor: Kádár

Huszár Tibor
Kádár
A hatalom évei
1956–1989
(Részlet)

(Részlet)

Corvina Kiadó Kft.

© Huszár Tibor, 2006
© Független: Győri László, Némethné Vági Karola, 2006
Huszár Tibor
Kádár - A hatalom évei 1956-1989
Corvina Kiadó Kft.
www.corvina kiado.hu
ISBN: 978-963-13-5918-3

Készítette: eKönyv Magyarország Kft.

Prelúdium

„Lelkiismeret: az, hogy az ember jobban tudja mindazt a motívumot, amit elle-ne kijátszhatnak, mindazt a valószínűséget, amely-re támaszkodva mások ne-ki életveszedelmet hozhat-nak.

Lelkiismeret kínzása: hogy az ember ezt a belső tudást nem bírja el. A veszély félelme hamarabb megöli, mint maga a veszély.” (Mó-ricz Zsigmond)

1956. november 8-án Andropov szovjet nagykövet szigorúan titkos rejtjeltáviratot küld Moszkvába. A címzetek: az SZKP Elnöksége és a Szovjet Külügyminisztérium. Az alig több mint ötvensoros közlemény a következő mondatokkal zárul: „Figyelemre méltó a következő: délelőtt 11 órakor voltam Kádárnál, a munkaidő kellős közepén. Ennek ellenére a Parlament hatalmas épülete teljesen néptelen volt: hat miniszteren és a katonákon kívül senki sem volt ott... Az a benyomás alakult ki bennem, hogy barátaink még mindig nem tudtak kapcsolatba lépni az aktívával, és egyelőre még mindig attól elszakadva tevékenykednek.”

Az elszigeteltség okairól később, bevezetésként előbb röviden arról: ki ez a magányos férfi, akire a parlament épületében – gyűlöletgyűrűtől övezetten – rászakadt a teljes magány? Melyek életútja főbb szakaszai, mennyire készült (felkészült) a szerepre, amelyet a birodalom ráosztott, milyen „szemmértékkel ruházta fel sorsa vagy balsorsa”? Kádár – mint mindenki, aki a sztálini nómenklatúrában posztokat töltött be – sebzett emberként, pontosabban „sebzett bolsevikként” élte meg ezt a történelmi fordulatot.

1911-ben született Fiumében. Anyja takarítónő volt egy tengerparti panzióban; apja, akivel ötvenhét évesen találkozott először – korábban a nevét sem ismerte –, sorkatonaként szolgált a kikötőváros helyőrségében. Egy vasárnapi légyott nem kívánt áldásaként született törvénytelen – vagy ahogy a népnyelv nevezte becsmértő, de legalábbis lekicsinylő felhanggal – zabigyerekként; apja, aki időközben leszerelt és hazaköltözött szülőfalujába, a Somogy megyei Pusztaszemesre, nem volt hajlandó sem anyját, Csermanek Máriát feleségül venni, sem Jánost fiaként elismerni. S ez volt az első soha nem gyógyuló seb, melyet őrzött tudattalanjában.

A folytatás sem volt szívderítőbb. A Somogy megyeiombok között megbúvó szomszéd faluban, Kapolyban néhány hónapos csecsemőjével menedéket kereső anyja letelepedni nem tudott, de mert munkát nem talált, gyermekét, szerény havi juttatást ígérve, hátrahagyta. Csermanek János – anyja után így hívták – hat évet töltött e kis faluban, jóindulatú, de mégiscsak idegen emberek között. Életrajzírójával, Gyurkó Lászlóval beszélgetve derűs színeket is idéz, az anyai „szeretetkapcsolat” hiányát, az apánélküliség tudatát nyilvánvalóan azonban megszenvedte. S ezen időtlennek tűnő évek bevallatlanul is frusztrációt okoztak.

Iskoláit már Budapesten kezdi. Anyja egy belvárosi házban segédházfelügyelő, így kerül az előkelő Cukor utcai iskolába. Bár jó tanuló, helyét társai között nem leli, sokat hiányzik, ilyenkor a városban csatangol céltalanul. Ez cívódások forrása: anyja szeretné, ha nála magasabbra jutna. A forradalom, majd az azt követő fehérterror évei ezek: anyja nem tud gyökereit eresztetni. Alacsonyabb presztízsű házakba kényszerül költözni, itt viceházfelügyelőséget vállal. Így kerülnek egy erzsébetvárosi Dob utcai bérkaszárnnyába, majd a terézvárosi Jókai térre. A komfort nélküli udvari, egyszobás „szolgálati lakásban” kezdetben ketten, majd,

mert anyja újabb szeretetgyermekkel „gazdagodik”, éveken keresztül hárman laknak. Később már ifjúként féltés-vérével egy ágyban.

Fiajn uralkodni akaró, szerencsétlen sorsú anyjával viszonya ambivalens. Az évekig nélkülözött anyát odaadóan szereti, de szeszélyes, házsártos természetét nehezen viseli. Ahogy nő, törvényszerűen önállósulni szeretne; anyja azonban félti, visszatartja. Kádár érzelmi háztartásában e helyzet életre szóló nyomokat hagyott. Kezét egyébként haláláig nem engedte el, s jöllehet már volt kiszemelt párja, nősülni csak halálát követően hajlandó.

A Kertész utcai népiskolánál, illetve a Wesselényi utcai polgárinál akkor többre nem tellett, s ezek legfeljebb az iparos szakmához kielégítő tudás- és műveltségi alapot nyújtottak. Bár később, amikor arra lehetősége nyílt, sokat olvasott, e tudásdeficitet kellően pótolnia nem sikerült.

Érdekes szakmát választott – a fogtechnikusit –, ám a szakmájában tartósan dolgoznia nem sikerült. Szerepet játszott ebben a világgazdasági válság, majd az illegalitás vállalása. 1931-ben ugyanis, amikor kapcsolatba kerül a kommunista párt ifjúsági szervezetével, már az első találkozón, amelyen részt vesz, lebukik, Horthy rendőrsége nyilvántartásba veszi, s a „Fekete Könyvükben” szereplők – ahogy akkor mondták – a polgári életben nem helyezkedhettek el. Sorsa ettől kezdődően végleg összekötődik a mozgalom történetével. 1933-ban újra rendőrkézre kerül, s akkor a helyzet rossz értékeléséből következően maga is közöl „tényeket”. Ezt a hazai vezetők árulásnak minősítik, a Kommunista Ifjómunkás-mozgalomból kizárják, s jöllehet többévi börtönre ítélik, „lehagyják”. Bármilyen szűk is volt az illegális párt befolyása, tagjai egy szimbolikus univerzumot alkottak, s egy ilyen kis közösségben – szektában – a kiátkozás sokkal húsbavágóbb. Jöllehet néhány évig a szociáldemokrata párt terézvárosi szervezetében otthonra talál, de ez a seb is nehezen gyógyul: kommunista identitástudatát ugyanis ezen években is őrzi.

Az évekig tartó mellőzés pártja sikertelenségének tudatával társult, amelyet a Moszkvában élő vezetők – egykori '19-es népbiztosok, komisszárok – a valós okok feltárása helyett a hazai mozgalomba beépült „rendőrügynökök” áruló tevékenységével magyarázták. Kádár botlásait is később ezen feltételezett kapcsolattal magyarázzák, s így vetül rá a gyanú: rendőrspicli.

A világháború éveiben egymást követő letartóztatási hullámok az illegális pártot mintegy lefejezték. Az 1941-től reaktivált Kádárt alig két évvel később bevonják a háromtagú titkárságba is. Ebben nemcsak a vezető káderek sorozatos lebukása játszik szerepet, de az az adottság is, hogy a szabadlábban maradt illegalisták között kevés a keresztény munkás. Kádár, mérlegelve azt a körülményt, hogy a Szovjetunióval hadban álló országban a Kommunisták *Magyarországi* Pártja név „forgalmazhatatlan”, s az illegális párt totálisan elszigetelt, 1943–44 fordulóján a Békepárt név felvételét és új program elfogadását kezdeményezi. Az akkor börtönben lévő vezetők e realitásokat érzékelő lépést likvidatori tettnek minősítették, újólaj pártbüntetéssel sújtva Kádárt. A vád egyébként mondvacsinált volt: a Békepárt elveket nem adott fel, csak a feltételeket mérlegelve, taktikusabban, rugalmasabban képviselte azokat. Ez a seb – később kiderült, nem ok nélkül – tartósnak bizonyult, annál is inkább, mert a bolsevik Kádár számára a legfontosabbat: feltétlen elkötelezettségét kérdőjelezték meg. Az illegalitással társuló üldözöttség, a börtönévek ugyanis a mozgalom sikertelensége ellenére – vagy épp azért – erősítették a meggyőződést: a remélt jövő valósággá vált, a Szovjetunió „a vértelen utópiából valóságos ország lett”.

*

Az 1945 utáni első évek Kádár életének legnyugodtabb időszakát jelentik. Jóllehet 1945 januárjában a Budapestre érkező Gerő Ernő pártfegyelmet nyújt át neki,

visszarangsorolása csak időleges volt: budapesti titkár, majd főtitkárhelyettes, 1948 augusztusától pedig belügyminiszter lett.

Kádár a hatalom meghódításának, a koalíció felszámolásának folyamatát mint hívő bolsevik diadalmenetként éli meg, s a Moszkvából érkezett, feltétlen tekintéllyel rendelkező - Rákosi Mátyás vezette - triumvirátus is azt érzékeltette vele: fenntartásaik elévültek, bizalmuk teljes. A valóságban csak felfüggesztették bizalmatlanságukat: a pluralizmus viszonyai között, Moszkva akkori elvárásának ismeretében a zsidó származású vezetőknek szükségük volt - az egyébként kezdetben tehetségükben alábecsült - hazai vezetőkre, mindenekelőtt az értelmiségi Rajk Lászlóra és a munkás Kádár Jánosra.

Ez az „üdvözült” helyzet a Kominform 1948-as határozatáig tartott: a jugoszláv párt és Tito inkriminálása Magyarországon is új helyzetet teremtett. Miután az SZKP felső vezetésében zajló belháborúban a cionizmus elleni harc is tematizálódott - Molotov feleségét cionista összeesküvőként letartóztatták -, Rákosi attól tartott, hogy Sztálin a magyar vezetésben is ilyen irányú változtatásokat követel, s ezért felnagyítva a „titóizmus” magyarországi térhódításának esélyét, a gyanút a konkurensnek vélt Rajk Lászlóra terelte.

A Rajk-per történéseinek érdemi ismertetése nem lehet e rövid bevezető feladata: csak Kádár szerepét mutatjuk be, s azt is vázlatosan. Hogy a nyomozati eljárásban, majd a per folyamatában megfogalmazott állításoknak nincs ténybeli alapjuk, Kádár János pontosan tudta: belügyminiszterként Rákosi, Gerő, Farkas társaságában tagja volt annak a szűkebb testületnek, amely a „kémbanda” leleplezését irányította, s e minőségében nyomon követhette, hogyan változik menet közben önkényesen a konstrukció, és fogalmazódik meg a titóista összeesküvés rémregénye.

A különösen munkásrétegek között megbecsült Kádár akkor még nem került célkeresztbe, de Rákosi(ék) gondoskodtak arról, hogy e piszkos ügyben ő is összesározódjon.

Ezért nem elégedtek meg testületi jelenlétével a pert bonyolító grémiumokban: Farkas társaságában személyes részvételt követeltek tőle Rajk vallatásában is. Az 1949. június 7-i „kihallgatási jegyzőkönyv” teljes terjedelemben megőrződött, s ez 1956 tavaszán zsarolásának tárgya lesz. De Kádár lelki háztartásában a próbatétel tartós nyomokat hagyott: 1989 áprilisában, már bomlott aggyal elmondott monológja arról tanúskodik, hogy bolsevikok esetében rendhagyó módon, lelkiismeretét sebezte fel a történet; jóllehet a megőrződött jegyzőkönyvből erre nem vagy alig lehet következtetni. Kádár ugyanolyan megvető és kimerített stílusban vallatja Rajkot, mint Farkas Mihály. Rajk azon kijelentésére, hogy „Én röviden csak annyit tudok mondani, hogy sziklaszilárdan bízom és bíztam a pártban. Azok a vallomások, amik itt elhangzottak, és amikkel itt ezelőtt egy negyedórása szembesítettek, szemenszedett hazugságok. A valóságnak abból semmi nem felel meg, semmi nem felel meg”, visszatérően azt válaszolja: „Ezt jegyezd meg magadnak: te nem a mi emberünk vagy, hanem az ellenség embere. Ezt jegyezd meg magadnak.” S nemcsak Farkas előtt színlelte megvetését: a KV ülésén – személyes tekintélyével is hitelesítve az elmondottakat – két alkalommal is ismertette a „Rajk-ügy” bűnbeesésének állítólagos történetét.

1989 márciusában a vele interjút készítő Kanyó Andrásnak arra a kérdésére: „Vajon Ön hitt-e abban, amit Rajk vallott, vagy voltak kételyei?” – azt válaszolta: „Én jól ismertem Rajkot, ezért nekem nagyon nehéz volt hinnem. S ha bárkiben felébredhetett a gyanú, mint később bennem is, akkor ez éppen az önvallomás miatt történhetett.”

Őszintének szánt, de nem hiteles szavak. Rajkkal való találkozása során személyesen is megtapasztalhatta, hogy vallomásának egyetlen szava sem igaz. A történet „csak” attól bonyolultabb, hogy Kádár nem egyszerűen hazudott. Bolsevik énje képessé tette arra, hogy abban is higgyen,

amiben kételkedik: „az irracionális hit – Koestler szavaival – az érzelmekben gyökerezik; az ember úgy érzi, hogy amiben hisz, igaz is.”

E *tudathasadásos* állapotot Koestler a *Sötétség délben* című művében a harmincas évek szovjet pereit megjelenítve modellálja. Parafrazálva Buharin szavait, hőse, Rubasov szájába adja a következő szavakat: „– Maga meg én követhetünk el hibákat. De a párt soha... A történelem pedig nem ismer fenntartásokat és tétovázást. Rendíthetetlenül és tévedhetetlenül halad a célja felé. És medrének minden kanyarulatában lerakja partjain a kimosott iszapot meg a sodrásában vízbe fúltak tetemeit... A történelem soha sem téveszt utat. És sohasem hibázik. Aki pedig nem hisz fenntartások nélkül a történelemben, annak nincs helye a párt soraiban.”

*

A történet Rajk László perével nem fejeződött be. Rákosi először leszámolt a szociáldemokraták különböző csoportjaival, majd 1951 tavaszán következett a Békepárt néhány, a Népfront-gondolatnak elkötelezett meghatározó embere, elsőrendű vádlottként Kádár János.

Az időpont kiválasztása nem véletlen: növekvő belpolitikai feszültség, a társadalom *minden* rétegében halmozódó feszültség jellemzi ezt a tavaszt. A munkásokat állandó normarendezéssel zaklatják, a parasztságot a beszolgáltatással. Az értelmiség az általános bizalmatlanság légkörében él, folyik a kispár és a kiskereskedelem megbénítása, a kitelepítés, zajlanak a Grósz József kalocsai érsek elleni monstre per előkészületei. Kádár János és a debreceni márciusi frontosok letartóztatása az egykori hazai illegalisták megzabolázását szolgálja. Első megfogalmazásban Rákosi nemzeti kommunista összeesküvésként aposztrofálja Kádárék „tevékenysé-

gét”, később a vád tárgya változik: rendőrügynökök, pártba beépített ellenséges elemek, likvidátorok lesznek a nyomozati anyag hívészavai.

Ellentétben a Rajk-perrel, Kádárék letartóztatása nem kap nyilvánosságot. De Kádár „eltűnését” a pártközvélemény észleli, s már megtanultak következtetni. Magát Kádárt letartóztatása egyébként nem érte váratlanul: Rákosi 1950 szeptemberétől – Szakasits Árpád köztársasági elnök letartóztatását követően – folyamatosan hívja: vallja be, hogy rendőrügynök volt, és Sombor-Schweinitzer megbízásából Szakasits szervezte be. Idegei – mire letartóztatására sor kerül – teljesen felőrlődnek.

Kálváriajárását sem részletezzük e helyütt. Elsősorban azt kívánjuk nyomatékosítani, hogy a korábban vele szemben megfogalmazott gyanúsításokat – letartóztatása során Horthyék rendőrsége előtt tett vallomása, a KMP feloszlata, a párttagság dezorientálása – az egyébként kapkodva összeállított nyomozati anyag fókuszálja, s egy konstrukció részévé teszi.

Fontos eleme a nyomozati időszaknak, majd a pernek s talán legsúlyosabban a börtönéveknek Kádár emberi méltóságának, kommunista öntudatának és identitásának megroppantása. Ennek a megalázó folyamatnak egyik fájdalmas, de jellemző epizódja Farkas Vladimír av. alezredes – Farkas Mihály fia – általi kihallgatása. A vallatás szituációja nem mentes párhuzamoktól: Rajk megaláztatása rokon körülmények között történt, igaz, akkor Farkas Mihály nem a színpalak mögött ült, hanem Kádárral együtt fogalmazta meg kérdéseit és szidalmait. Kádár már ezért sem érezhette magát egyszerűen mártírnak. Mindez természetesen Rákosiék eljárását nem igazolja: Kádárt 1951 decemberében a Legfelsőbb Bíróság első fokon „a népi demokrácia megdöntésére irányuló

szervezkedés vezetése, valamint kémkedés és hazaárulás büntetében” bűnösnek találta, és főbüntetésként életfogytiglani fegyházra ítélte.

*

1954-ben, a Sztálin halála után megkezdődött olvadás hónapjaiban szabadul. A Fellebbviteli Bíróság ítélete azonban nem egyértelmű: a kémkedés és a népi demokrácia elleni szervezkedés abszurd vádja alól felmentik, de a Horthy-rendőrséggel való együttműködés pettyét rajta hagyják, jöllehet e „cselekményét” elévültnek minősítik. Kádárnak tehát meg kell vívnia a maga harcát teljes rehabilitálásáért.

E harc szakaszairól, az 1954 és az 1956-os forradalom közötti időszakáról azonban részletesen nem szólunk. Röviden csak annyit: kezdetben Rákosiban reméli megtalálni patrónusát, de miután ő szabadulása után tett, a politikai előmenetelével kapcsolatos ígéretét megszegi, szembefordul vele. Ugyanakkor a szervező pártellenzékhez sem kapcsolódik, Nagy Imre körével sem működik együtt. A Rákosi-féle vezetéssel való szembenállása a XX. kongresszuson kap elvi-politikai jelentést.

A Központi Vezetőségbe és a felső irányításba való visszatérésre csak 1956 júliusában, a Magyarországon tartózkodó Mikojan, illetve Szuszlov jóváhagyását követően kerül sor. Rákosit menesztik, legközvetlenebb munkatársa, Gerő Ernő lesz az első titkár, Kádárt pedig a KB titkárává választják. Vereséggel felérő győzelem: posztot kap, de a régi vezetés foglya lesz. Néhány hetet tartózkodik azonban csak Budapesten; szeptemberben először Pekingbe delegálják – magyar pártküldöttség vezetőjeként a Kínai Kommunista Párt VII. kongresszusán vesz részt –, majd hazaérkezését követően Gerő és a Politikai Bizottság több tagjának társaságában Tito vendége: a delegáció október 23-án délelőtt érkezik vissza az akkor már forrongó Budapestre.

A forradalom tizenhárom napos, tektonikus mozgásokat előidéző történetéből csak két - országházi magányának előtörténete szempontjából jelentősnek tetsző - mozzanatot idézünk fel. Kádárt, aki osztotta az események ellenforradalmi értékelését, október 25-én az MDP első titkárává választották. Amilyen mértékben nyilvánvalóvá vált, hogy az üzemi munkásság jelentős tömegei kapcsolódtak be a megmozdulásokba, a miniszterelnökké választott Nagy Imrével együtt az ő álláspontja is változott. Az események felgyorsultak: október 30-án úgy tűnt, a szovjet vezetés is hajlik a tárgyalásos megoldásra. Kádár ekkor már egy szűkebb grémium élén - ennek ismeretében - támogatja a többpártrendszer bevezetését, majd a régi koalíciós partnereket tömörítő Nagy-kormány megalakulását követően - melynek államminisztere lesz - egyik kezdeményezője a gyakorlatilag szétmorzsolódott és kompromittálódott MDP helyett egy új párt: a Magyar Szocialista Munkáspárt megalakításának. Ily módon - és ennek a későbbiekben a személye ellen irányuló neorákosista támadásokban nagy szerepe lesz - másodszor is részese a „pártfelosztásnak”. Ilyen előzményeket követően hangzik el hangfelvételtől - ennek okaira visszatérünk - általunk felidézendő beszéde.

E történelminek nevezhető megnyilatkozásnak négy, egymással összefüggő és egymásra épülő rétege van. Az első az elhatárolódás gesztusát tartalmazza: a Magyar Dolgozók Pártja olyan szervezetté vált, „melyet a sztálinizmus magyar képviselői, Rákosi és klikkje vak és bűnös politikával a zsarnokság és a nemzeti valóság eszközévé züllesztett”. A második az új párt bázisát jelöli meg. E szerint „a dicsőséges forradalom”, a nemzeti felkelés eszmei és szervezeti vezetői „a magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok”, akik az „első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandpolitika ellen”. A harmadik a forradalom jellegével kapcsolatos: „Vagy lesz

elég ereje a magyar demokratikus pártoknak vívmányaik megszilárdítására, vagy szembekerülünk a nyílt ellenforradalommal.” Az ellenforradalom *erőit* nem határolja körül, a célokat pedig következőképpen jelöli meg: „Nem azért harcoltunk, hogy a munkásosztály kezéből kiragadják a bányákat és gyárakat, a parasztság kezéből a földet. Vagy biztosítja a felkelés népünk számára a demokrácia alapvető vívmányait, a gyülekezési és szervezkedési jogot, a személyes szabadságot és biztonságot, a jogrendet, a sajtószabadságot, a humanizmust, az emberséget – vagy visszasüllyedünk a régi úri világ rabságába és ezzel együtt az idegen szolgaságba...” S végül a beszéd negyedik eleme az új párt programjával kapcsolatos. Ennek lényege, hogy a szocialista vívmányok „idegen példák szolgai másolásával” nem teljesíthetők ki, ezért az ország gazdasági és társadalmi sajátosságainak megfelelő módon kell alkalmazni „a sztálinizmustól és dogmatizmustól mentes” marxizmus-leninizmust, tudományos szocializmust. Bármilyen szofisztikált is ez a beszéd, abban a helyzetben radikális szakítást jelentett a szovjet modelltől.

Amikor a beszéd íródott és azt a parlament épületében rádiótechnikára felvették, a magyar vezetők még nem értesültek a szovjet kormány november 30-i nyilatkozatának visszavonásáról. A gyakorlatban azonban a szovjet – akárcsak a kínai – álláspont már száznyolcvan fokok fordulatot vett. Az ország elhagyását szimuláló szovjet csapatok mozgása is megfordult, a forradalmi kormány léte és a forradalom jövője pedig megkérdőjeleződött. Ilyen körülmények között döntött Nagy Imre kormánya nevében, Kádár János egyetértésével a semlegességi nyilatkozat elfogadásáról.

Korábban említettük, hogy Kádár beszéde hangfelvételről hangzott el, hozzátehetjük, már távollétében. November 1-je délutánján Jurij Andropov Münnich Ferenc társaságában Kádárt a szovjet nagykövetségre invitálta, ahonnan már nem tért vissza. Bár számos részlet további tisztázásra vár, mai ismereteink szerint Mátyásföldre vit-

ték, majd Munkácsra, s innen akkor még fogolyként Moszkvába. Elrablását az valószínűsíti, hogy távozásáról felesége sem tudott, a télbe forduló Moszkvába kiskabátban, felöltő nélkül érkezett.

S e fordulattal kapcsolatos a másik sorsmeghatározó mozzanat. November 2-án váratlanul az SZKP Elnökségének ülésére, a Kremlbe vitték. Kádár nem tudhatta, hogy néhány terem távolságnyira a szovjetek egy másik garnitúrát „pihentetnek”: az időközben Moszkvába hozott Gerő Ernőt, Hegedüs András volt miniszterelnököt, Piros László volt belügy- és Bata István honvédelmi minisztert, akiket egyébként megbíztak a megbuktatandó Nagy-kormányt váltó kormány programjának megfogalmazásával.

Az Elnökség még Kádár meghallgatása *előtt*, november 2-án olyan értelemben foglalt állást, hogy a Magyarországgal kapcsolatos intézkedési tervben - a szövegösszefüggésből kitetszően a november 4-i katonai akciót elrendelő hadparancsban (az ülésen egyébként jelen volt Konyev hadügyminiszter és Szerov belügyminiszter) - „szólni kell a horthysta fasizmus veszélyéről”, valamint „a hazánkat fenyegető veszély”-ről, arról, hogy ki [akarják] használni Magyarországot ellenünk...”

Mikor Kádár belépett az ülésterembe - először járt a Kremlben, s vett részt az Elnökség ülésén -, Hruscsov távol volt, Bulganyin elnökölt, jelen volt azonban a magyar helyzetet jól ismerő Mikojan és Szuszlov, valamint az első titkár balos ellenzékének három meghatározó személyisége: Kaganovics, Molotov, Vorosilov.

Kádár magabiztos volt, de óvatlan. A körülmények ismeretében felszólalására nem készülhetett. Gondolatmenete nem volt ellentmondásmentes, de hektikus érvelése ellenére érdemben tért el az Elnökség által elfogadott, Kádár által egyébként vélelmezhetően nem ismert intencióktól. Miután hivatalos jegyzőkönyv az ülésről nem készült, szavait a titkárságvezető ceruzával lejegyzett, hevenyészett emlékeztetőjéből idézzük.

A gondolatmenet csapongása ellenére a főbb csomópontok jól kiolvashatók. Ezek a teljesség igénye nélkül a következők: A felkelő csoportok vezetői munkások voltak, többen közülük párttagok. A vidéki tömegtüntetések sem a népi demokratikus rendszer ellen irányultak, követeléseik a demokratizálásra vonatkoztak, illetve szociális jellegűek voltak. Miután „ezt eleinte nem láttuk, ellenforradalomnak minősítettük, és ezzel magunk ellen fordítottuk [az embereket]. Ők nem érezték magukat ellenforradalmároknak.”

A sztrájkok a szovjet csapatok kivonulását kívánták elősegíteni. A szovjet semlegességi nyilatkozatnak kedvező volt a visszhangja, de amikor megkezdődtek az újabb szovjet csapatmozgások, a munkabeszüntetések szétterjedtek.

Nehezíti a helyzet konszolidálását és gyöngíti a koalíciós kormány pozíciójának megszilárdítását, hogy „minden erejüket pártjaik újáalakítására fordítják, mindegyik a maga kezébe akarja ragadni a hatalmat”. Ugyanakkor Nagy politikájában is vannak ellenforradalmi elemek; igaz, „a koalíciós pártok nem akarnak ellenforradalmat”. Legalábbis szándékoltan, de miután „ők nem állnak elő olyan követelésekkel, amelyek (nem) népszerűek a nép körében”, a helyzet óráról órára jobbra tolódik (Mindszenty bíborost katonák szabadították ki).

„A gyenge láncszem: az MDP megszűnt létezni. Egy részét a funkcionáriusoknak megölték, egy része megmenekült. A megyei bizottságok 1/3-ában részt vesznek a forradalmi bizottságokban... Az alsóbb szervezeteket szétzúzták.”

Hozzászólásának két legkritikusabb pontjáról, melyet Rákosi és elvbarátai később az árulás bizonyítékaként idéztek, a semlegességi nyilatkozatról, illetve az új párt megalakításáról a következőket mondta: Reális volt a polgárháborús veszély. „A magyar csapatok beásták magukat. Mit csináljanak, lőjenek vagy ne lőjenek?” A csapatmozgásokat követően „hívtuk Andropovot, hogy e veszélyre figyelmeztessük. Andropov azt mondta, hogy ezek vasutasok. Ezután jött az értesítés, hogy szovjet tan-

kok közelednek Szolnok felé.” Andropov újabb válaszai sem voltak megnyugtatóak. „Az egész kormány arra hajlott, hogy amennyiben a csapatok tovább nyomulnak előre Budapest fele, meg kell védeni Budapestet. Ebben a döntésben született meg a semlegesség gondolata.” Andropov újabb halogató válasza után „megszületett a döntés a semlegességről... A javaslatot magam is megszavaztam.”

Ami az új párt, a Magyar Szocialista Munkáspárt megalakítását illeti, már korábban utalt rá: az MDP a gyakorlatban megszűnt létezni. Ezen állítását megerősíti: az MDP kompromittálódott a széles tömegek előtt. Az MDP tekintélye 1948-ban volt a csúcson (egyesülés a szociáldemokratákkal). A Rajk-ügy aláásta a tekintélyt.

A jövőről: „Két alternatíva kínálkozik. Ha rövid időn (két-három hónapon) belül kivonják a szovjet csapatokat (az fontos, hogy legyen döntés a csapatok kivonásáról), pártunk és a többi párt fel tudná venni a harcot az ellenforradalom ellen.” De őszintén megmondja, maga sem teljesen biztos a sikerben: „Reális a veszélye, hogy az ellenforradalom netán elsöpri a koalíciós pártokat.”

A másik út: „katonai erővel megtartani az országot”, de ez sem kockázatmentes. „A fegyveres erővel való szétzúzás vérontást jelent. Mi lesz azután? A kommunisták erkölcsi pozíciója nullával lesz egyenlő... a szocialista országok tekintélye [károsodik]”.

Münnich Ferenc és Bata István rövid hozzászólásukban más véleményt fogalmaznak meg. Jóllehet azt Münnich is megerősíti: „a vezetők elszakadása a tömegektől” idézte elő a kritikus helyzetet, de álláspontjuk abban közös, hogy „csakis a Szovjetunió támogatásával tud fennmaradni a hatalom”.

*

Azokhoz a történetekhez, amelyek az Országház magányában foglalkoztatták, ez a történéssor ugyanúgy hozzátartozik, mint a következő nap - november 3. - eseményei, amelyek egész későbbi pályáját meghatározták, s szuromyok hegyén a hatalomba emelték.

Kádár „hosszú november harmadikájáról” egyetlen fontos utalásokat tartalmazó forrás áll rendelkezésünkre: Hruscsov emlékiratai. Eszerint: Jugoszláviából való visszaérkezésüket követően a Kremlben azonnal összeült az Elnökség. Ez a kora délutáni órákban történt. Miután teljes volt az egyetértés abban, hogy rögtön cselekedni kell - tehát el kell indítani a Forgószél hadműveletet -, „azonnal hozzáláttunk az ideiglenes magyar kormány, Magyarország Ideiglenes Forradalmi Kormányának összeállításához, azaz, hogy erről Kádárral és Münnichhel is tanácskozzunk. Kádár ellen élesen fellépett Molotov... Sértő megjegyzésekkel illette [miközben Kádár nem volt jelen - H. T.]. Állításait arra alapozta, hogy *Kádár* azt követően, hogy Moszkvába érkezett - míg mi Malenkovval távol voltunk -, *változatlanul úgy viselkedik, mintha a Nagy-kormány tagja lenne, nyugtalan, s kifejezte szándékát, hogy vissza akar térni Budapestre.* Igen, én megértettem Molotovot: hogyan lehet jelölni valakit e szerepre, ha maga úgy viselkedik, mintha annak a kormánynak a tagja lenne, amely ellen a támadást előkészítjük? Hiszen ő kell hogy élére álljon a jelenleg hatalmon lévő kormány elleni akciónak! »Én Münnich mellett szavazok« - ismételte álláspontját Molotov. Erre azt mondtam, »hallgassuk meg mindkettőt«. Behívattuk őket.” (Kiemelés - H. T.)

Attól függetlenül, hogy milyen indítékok vezették Molotovot, Kádár magatartásának leírása vélhetően találó, következképpen tervezett megbízatását joggal érezhette abszurdnak. Csakhogy erre a szerepre nem Kádár jelentkezett, hazatérési szándéka a körülményekből következően érthető, jóllehet akarva-akaratlan naivitását tanúsítja. Hruscsov számítása sem volt azonban megalapozatlan.

Egyrészt a lépés magyarországi és nemzetközi megítéléséhez a Szovjetunió szempontjából előnyös a *folytonosság* látszatának megőrzése, s e tekintetben Kádár hitelesebb személy. Másrészt – jugoszláv közvetítéssel – Hruscsov tudott Kádár november 1-jei beszédének az ellenforradalmi veszélyre utaló szavairól. „Szóba került Kádár rádiónyilatkozata is, amelyben a magyarországi események tragikus fordulatáról beszél – írja Micunovic a brioni találkozóról. – Kádár attól fél, hogy Magyarországon meg fog bukni a szocializmus és a munkáshatalom. Hruscsov »mologyec«-nek [derék fickónak] minősíti Kádárt.”

Kádár november 2-i moszkvai beszámolójában is tett ilyen irányú kijelentéseket, amiből Hruscsov Kádár álláspontjának ambivalenciájára következtetett. Nem alaptalanul. Ha tehát beláttatják vele, hogy az utóbbi negyvennyolc óra alatt hazájában az ellenforradalom elhatalmasodott, a feladatot meggyőződésből fogja vállalni.

S valóban, Hruscsov Kádár és Münnich jelenlétében az ellenforradalom felülkerekedéséről beszélt, amelyet csak katonai erővel lehet megállítani. „Ez az egyetlen lehetőség arra, hogy a helyzetet normalizáljuk, és felszámoljuk a Budapesten dúló felkelést. Én figyelmesen néztem Kádárt. Láttam, csöndben figyeli szavaim. Mikor ő került sorra, ezt mondta: »Igen – közölte egyetértően –, Önöknek igazuk van abban, ahhoz, hogy a helyzet stabilizálódjon, most az Önök segítsége kell.«”

Horváth Imre külügyminiszter feljegyzése szerint 1956. november 3-án este 8.45-kor, amikor elkezdődött az Elnökség ülésének újabb szakasza, Kádárban már megérlelődött az igenlő válasz a felkért szerepre, Hruscsov pedig meggyőzte az Elnökség *többségét*: a feladat végrehajtására Kádár alkalmasabb. (Az Elnökség ülésének erről a szakaszáról csak Horváth Imre orosz-magyar nyelvű feljegyzése őrződött meg.)

A november 3-áról Malin által készített hivatalos jegyzőkönyv tanúsága szerint Kádár – ekkor már kijelölt kormányfőként – újra hozzászólt. Ebben érdemben bírálta

azt a gyakorlatot, amely 12 éven keresztül Rákosi és Gerő kiváltságává tette a szovjet párt felső vezetésével való kapcsolatot. Azon kijelentése pedig csak politikai tudathasadásként értékelhető, hogy miközben nevét adja – saját szavai szerint is – „a nép által támogatott” és nemzeti érzelmeiktől is fűtött forradalom idegen fegyverekkel történő leveréséhez, „a nemzeti érzelmek megsértéséről” beszél.

De ekkor már a Forgószél hadművelet gépezete működésbe lépett, és hajnalban a szovjet tankhadoszlopok megindultak Budapest központja felé: Nagy Imre legitim kormányát megdöntötték. Magyarország történetének új fejezete kezdődött. Kádár a magyar történelemben ritka hosszú időt, harminchárom évet töltött a hatalom élén. Ezen időszak könyvünk tulajdonképpeni tárgya.

Restauráció, megtorlás, normalizáció